

PATAKI VIKTOR

A TULAJDONNÉV FORDÍTÁSA MINT ERŐSZAK Az erőszak példái Oravecz Imre *Kaliforniai fűrj* című regényében

Oravecz Imre regénytrilógiájának első részében, az *Ondrok gödrében* Szajla a mélyreható szociokulturális változások, valamint a függetlenedés és önállósulás lehetetlenségét megjelenítő zártság tartományaként jelenik meg, melynek ellenpontját – látszólag – Amerika, a nyitottság és a gazdasági függetlenedésben megalapozott szabadság tere jelenti. Amint az a trilógia első részének zárlatából (Árvai Istvánék kivándorlását leíró részekből), idősebb János álmegjelenetéből és a *Kaliforniai fűrj* nyitó, a család megérkezését tematizáló leírásból következően azonban már várható is: az Amerikáról, vagyis a nyitottság teréről alkotott elképzeléseket is módosítják a második regény első fejezetei. A szabad ország ígérete eleinte éppen azzal a lehetőséggel kecsegteti a családot, hogy az otthoni, szinte „feudális” körülmények helyett, melyek a „jólétet” a folytonos földszerzéshez, az elkerülhetetlen küszködéshez kötik, olyan helyre érkezhetnek, ahol a társadalmi-szociális megítélésük feltételei nem a termőföld művelésében és a folyamatos paraszti munkában vannak megalapozva.¹ Jóllehet, az utazás eredeti célja éppen az volt, hogy Istvánék a kint megszerzett pénzen otthon birtokokat vehessenek, és az apjéktól külön, saját gazdálkodásba foghassanak. Arra, hogy a szűkösség és bezártság terei, még ha nem is kerülnek át változatlan formában, de a „Nagy Vízen” túl is hasonló módon épülnek fel,² már a hajóút tapasztalatának leírása is rámutat, az Árvai család társadalmi-szociális megítélésével kapcsolatos várakozásokat pedig már a regény hatodik fejezetében olvasható általános, negatív minősítést és stigmatizációt egyaránt tartalmazó leírás is megtöri és relativizálja, hiszen azáltal, hogy a magyarok magatartásmintáit és szokásait közönségesnek és elítélendőnek tartja (a spórolás is kifejezetten ide tartozik), még az enklávés és exklávés viszonyára épülő polarizációt³ is egyszerre hajtja végre:

1 Vö. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Man, it pours*, Alföld, 2013/12., 103.

2 Ez Szántai Márk az *Erőszak az irodalomban* című konferenciából inspirálódó, némely ponton kísérteties hasonlóságot mutató tanulmányában is megjelenik. SZÁNTAI Márk, *Kaliforniai álm. Idegenség és asszimiláció Oravecz Imre Kaliforniai fűrj című regényében*, Irodalomismeret, 2019/3., 74–83.

3 A tömeges kivándorlás következtében az államokon belüli etnikai-nyelvi megosztottság a nem szuverén, közösségek kevert formáit hozta létre. A közösség megítélésének efféle klasszifikációjához lásd Evgeny VINOKUROV, *A Theory of Enclaves*, Lexington Books, Lanham, 2007, 12–23; Mary DOUGLAS – Steven NEY, *A Critique of Personhood in the Social Sciences*, Californai UP, Berkeley, 1998, 181–185.

Az igazsághoz tartozik még, hogy akaratlanul némiképp a magyarok is hozzájárultak ahhoz, hogy ilyen árnyalatlan kép alakult ki róluk a [közvéleményben]. Eltérő életmódjukkal, furcsa szokásaikkal, különös öltözetükkel félrevezették, megtévesztették az amerikaiakat, [és] tápot adtak az előítéleteknek. Nagyon, de nagyon nem úgy éltek, mint szerintük kellett volna, vagyis mint ők. Nemhogy nem válogattak a munkában, még saját tulajdonú, két vagy több hálószobás, komfortos családi házakban sem laktak, miként az amerikaiak többsége már akkor, hanem többnyire zsúfolt tömegszállásokon, *burdos házakban*, sokan egy szobában, még ágyrajárókként is. A teljes igénytelenség látszatát keltették a táplálkozásukkal is. Zsíros, egészségtelen tésztaételeket és főzelékeket ettek lisztből készült rántással, amely utóbbira az amerikaiaknak még szavuk sem volt, de főként húst, disznóhúst és nyers, füstölt szalonnát sok-sok kenyérrrel.⁴

Ez a leírás az Árvai családban bekövetkező változásokat és ezáltal a Magyarországra történő hazatelepülés tervének ha nem is a teljes bukását – ugyanis a regénytrilógia utolsó kötetében István helyett fia, István (vagyis Steve) mégis hazaköltözik⁵ –, de annak sikeretlenségét alapvetően előkészíti, mert olyan döntési szituáció kialakulását valószínűsíti, amely a különböző kultúrák közötti halaszthatatlan választáson kívül nem szolgáltat egyéb alternatívát. A magyarok életvitelének rossz híre ugyanis már Istvánék érkezése előtt meghatározza a család „idegenek közt is idegen” társadalomba való beilleszkedésének elvi lehetetlenségét, és előrevetíti kiszolgáltatottságukat. Ezt a regény tárgyalt fejezete meglehetősen hosszán, történeti, ideológiai szempontból, kultúrkritikai alapon magyarázza és értelmezi, ráadásul nemcsak a kapitalista gazdaság logikájából következő ellentétekről és az amerikai munkásrétegen belüli etnofóbia mechanizmusáról⁶ ad számot, hanem az erőszak, a jog, a kultúra és a nyelv összekapcsolódásáról is. Nem véletlen, hogy a szöveg néhány helyen kifejezetten a vadászat metaforáin keresztül tudósít a magyar munkások helyzetéről, valamint az sem, hogy a társadalmon belüli védettség alapját

---

4 ORAVECZ Imre, *Kaliforniai fűrj*, Jelenkor, Pécs, 2013, 54. Az idézett rész az életműkiadás során, *A rög gyermekeiben* annyiban módosult, hogy a „közvéleményben” kifejezés kikerült, valamint egy kapcsolatos köztársasági („és”) bekerült az újabb szövegváltozatba. Ez tulajdonképpen csak annyira hangolja át a leírás tárgyáról hírt adó narratív szöveget, hogy annak közvetítő szerepe módosul a szövegváltozatok játékában, vagyis a narrátor már nemcsak hivatkozik a közösségi véleményre, hanem ki is iktatja saját beszédéből a nézőpontok hierarchiáját. Vö. ORAVECZ Imre, *A rög gyermekei. II. Kaliforniai fűrj*, Magvető, Budapest, 2017³, 56–57. [A továbbiakban az újabb kiadásra hivatkozom, a változtatásokat külön jelzem. – P. V.]

5 Vö. ORAVECZ Imre, *A rög gyermekei. III. Ókontri*, Magvető, Budapest, 2018, 116.

6 A hatodik fejezetben a társadalmi egyenlőtlenségeket tárgyaló okfejtésbe még olyan elemek is keverednek, amelyek kortörténeti példák (többek között az amerikai szakszervezetek vagy R. C. Commons nevének említése) beemelésével ellenjegyzik és ki is terjesztik a leírás perspektíváját – az Árvai családról a kivándorló magyar parasztság általános, társadalmi integrációval kapcsolatos problémáira. Ehhez lásd: Herbert HILL, *The Problem of Race in American Labor History*, *Reviews in American History* 24. (1996/2.), 189–197.

éppen az idegenségre épülő következetes szegregáció képezi, amely az elkülönülés által csak még inkább vonzza az erőszak különböző formáit. Az „idegenek közt is idegen” magyarok esetében tehát szó sem lehet olyan megoldási kísérletekről, mint például a Walter Benjamin által tárgyalt „megbeszélés mint a polgári megállapodás technikája”.⁷ Ezzel szemben a félelem, amelynek Benjamin elemzése is kiemelt jelentőséget tulajdonít, nemcsak magyarázatként szolgál az idegen és másik idegen között kialakuló, „feltétel nélküli” erőszakra, hanem annak struktúraalkotó mozzanataként tűnik fel. A regényben ez többek között a sztrájk és a sztrájkötés, valamint a jog és kiszolgáltatottság viszonyában kerül felszínre, mintha csak Benjamin szövegének klasszikus iskolapéldája volna a leírás.⁸ A különböző amerikai államokban a kelet-európai bevándorlókkal szemben kialakult ellenséges közhangulat egyik oka ugyanis éppen a jogokkal való visszaélésben keresendő, miközben a parasztból lett munkás – főként nyelvi és szociális hiányosságai miatt – nem is tud arról, hogy bizonyos jogokkal rendelkezik. Ebben az esetben tehát az amerikai munkásnak a kapitalista gazdaság működéséből eredő hatalom vadhajtásaival szemben éppen a sztrájk volna az egyedüli eszköze, azonban ennek alkalmazhatóságát írják felül a kevesebb pénzért is dolgozó, furcsa szokásokkal rendelkező idegenek, tehát az amerikai munkás saját egzisztenciális körülményeit félti a bevándorlóktól.

A félelem és erőszak kapcsolata azonban – mint ez látható – nem merül ki ennyiben, hiszen a regény az ország építésének, válságainak és átalakulásainak, valamint István felfedezőútjainak leírásakor mindig felhívja a figyelmet arra, hogy ebben a világban nem az ismeretlenségből következik az otthonosság, hanem a saját, hozott emlékek aktualizálásából, ugyanis a többségi társadalom kialakulásának és összetételének alapja éppen a különböző kulturális távolságokat elfedő, konstitutív idegenség. (Ezért lehetséges az, hogy a szintén idegenként külföldről érkező, azonban már másodgenerációs amerikai is megveti az újonnan érkező bevándorlót.) Voltaképpen ezzel magyarázható az is, hogy az erőszakos szituációk kialakulásához az idegen észlelésének ténye félelmet és a félelemre következő reakciót, vagyis erőszakot vált ki („Elég volt valahol felbukkanni, megjelenni, máris lefittyedtek az ajkuk, összehúzódtak a szemek, és kiült az arcokra a rosszallás, súlyosabb esetben az undor.”)⁹ A család megérkezését követő, a magyarok általános megítélését és az idegengyűlölet megjelenési formáit leíró részek tehát már azt is előrevetítik, hogy Árvaiék is szembesülnek az új otthon idegenségének erőszakosságával.

---

7 Walter BENJAMIN, *Az erőszak kritikájáról*, ford. BENCZE György = Uő., *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*, Magyar Helikon, Budapest, 1980, 42–43.

8 Jog és erőszak kapcsolatának kérdéséhez Benjamin viszonyában lásd még: BALOGH Gergő, *Afformatív. A performativitás kritikája Werner Hamacher munkásságában*, Alföld, 2019/6., 72–89. Különösen: 79–86. (A tanulmány kötetünkben kibővítve olvasható az alábbi helyen: 79–105. [A szerkesztők])

9 ORAVECZ, *Kaliforniai fűrj*, 58.

Különösen négy, a történet idő- és térbeli elválasztottsága ellenére egymással szorosan összefüggő emlékezetes jelenet viszi színre az identitás formális megőrzési kísérletének sikertelenségét (amely akár – az erőszak szempontjából – az asszimiláció fázisainak, folyamatának is tekinthető), és ezáltal összegzi is a döntési folyamat végeredményét: „az új hazába való végleges betagozódásuk”-at.¹⁰ Az első atrocitás, közvetlenül a magyarok megítélését részletező betéttörténetet követően, István bakancsvásárlási útjának alkalmával történik, amikor két „suhanc” kiabál neki:

Azok tovább kiabáltak, azzal a különbséggel, hogy közben kivették a kezüket a zsebük-ből, és már mutogattak is, még hozzá feléje, amiből egyértelművé vált, hogy mégis neki kiabálnak:

– Greenhorn, hey, ya there, ya, greenhorn!

Feljük fordult, és kezével maga felé bökött, így kérdeve tőlük, hogy neki szólnak-e.

– Ye, ya, ya, greenhorn – mondták, és tovább mutogattak feléje. – We mean ya.

István tehetetlenül széttárta a karját jelezvén, hogy nem érti, mit mondanak.

– Sure, ya ain't got it – kiabálták, és gúnyosan nevetve, István mozdulatait utánozva szintén széttárták a karjukat.

István állt még pár másodpercig habozva, aztán vállat vont, és továbbment.

– Hey, where is ya goin'? Stop! We a' talkin' to ya. That ain't swell.

István nem figyelt többé rájuk.

– Hear us, ya? We a' talkin' to ya.

Közben ők is megindultak, ugyanabban az irányban, kissé oldalazva, vele egy ütemben haladva, de nem menve közelebb hozzá.

– Ya, harda hearin'? Stop, stop!

De István nem állt meg újból.

– What d' ya want in this area? There ain't nothin' for ya herea. Look at yaself! What d' ya look like? Ya, monkey! Did ya jist come outa them woods?

István megint megállt, és széttárta a karját. Kezdt neki terhes lenni ez a kiabálás, ez a kíséret. Nem értette, mit mondanak, csak sejtette, hogy nem jót. De aztán meggondolta magát, és úgy tett, mintha nem érdekelnék, és megint folytatta útját. Az utcában rajtuk kívül senki más nem mutatkozott. Kihalt volt, mintha nem laktak volna a nyilvánvaló jólétről tanúskodó, a birminghamieknél nagyobb, előkelőbb házakban.

---

¹⁰ Ez explicit módon csak az 59. fejezetben, a végleges letelepedés melletti elköteleződés és az állampolgárság megszerzése során jelenik meg. Ekkor azonban már azt is egyértelműen jelzi a szöveg, hogy a „haza” kérdése csak a szülők számára jelent választást, a gyerekeknek Amerika természetes hazává válik. *Uo.*, 613.

– Stop, stop, ya, bustard! Stop an’ go back where you come from! We ain’t want ya here. Git outa herea! Git outa this neighbourhood, this town, this country! Go back to your own country! If you got any country, ya scum! – kiabáltak egyre hangosabban és egyre izgatottabban, de továbbra is tartva a távolságot maguk és István között.¹¹

A „Greenhorn, hey, ya there, ya, greenhorn!” felkiáltással bevezetett sértés – még a nyelvi kompetenciák hiányában is, olyan vokális tényezők miatt, mint a modalitás, tónus, hangnem – félreérthetetlen verbális támadássá, majd később fizikai formában is megnyilvánuló erőszakos aktussá válik (megdobják egy kővel). A suhancok itt a közhangulat közvetítőiként jelennek meg, ezért agresszív viselkedésük a támadási jelenetet bevezető – eddig tárgyalt – leírás manifesztációjaként is érthető, ugyanis beszédük a magyarok általános megítélésével kapcsolatos legtöbb stigmát tartalmazza. Úgy tűnik, hogy ami ebben az esetben a verbális inzultus radikalizálódásához és magához a dobáshoz vezet, az István hallgatása, pontosabban az, hogy „ügyet sem vetve erre” sétál tovább. A kő éppen a fején találja el őt, amit a szöveg – az erőszak nemcsak szubverzív, hanem formáló erejét mintegy előre jelezve – az „Egyből világosan látta, hogy hibát követett el...”¹² formulával ír le – ez nem mellékesen egyfajta anagnóriszisz mintájára jelenik meg. A dobást követő üldözési jelenet lezárása után azonban egyértelművé válik, hogy az erőszakos szituáció kialakulásáért tulajdonképpen István a felelős, ugyanis elhagyta Kis Birminghamet, a magyarok által lakott védett területet. Határátlépése azonban azért történt, mert motivációját a kivándorló magyarok életvitelének egyik leglátványosabb jellemzője, az „eszeveszett spórolás” hívta életre, amely pedig a kivándorlás céljából, vagyis a félretett vagyonnal történő hazatérésből – magától értetődően – következik. Az erőszakos cselekedet tehát egy permanens áthelyeződés eredménye, amely visszavezethető ugyan bizonyos kauzális összefüggésekre, azonban saját és idegen viszonyában éppen csak a felek ártatlanságára, nem pedig az elkövető és az áldozat kézenfekvő szembeállítására és a szerepek kijelölésére, azonosítására hívja fel a figyelmet. Az, ahogyan az idézett részben az odaszólogatás, mutogatás és dobálás kergetésbe és üldözésbe fordul, színre is viszi az erőszak minden intencionáltságról leváló működésmódját és értelmezés feletti hatalmát is, ugyanis István, védtelensége és a támadás váratlansága miatt, eleinte áldozat, noha tudtán kívül, pusztá megjelenése és feltételezett hiányosságai által a támadás kiváltója, azonban az erőszakos aktusra adott (ellen)reakciója miatt maga is erőszakosként tűnik fel, vagyis az eredendő fenyegetést tulajdonképpen igazolja, mert üldözőként valós veszélyre váltja. Végső soron azt is meg lehetne kockáztatni, hogy a sajlai életkörülményekből származó nehézségektől (a saját rend erőszakjától) való menekülés

---

¹¹ A regény lábjegyzetei megadják az angol kifejezések fordítását is. *Uo.*, 60–61.

¹² *Uo.*, 62.

Istvánék életében sohasem juthat el az alapvető problémák feloldásáig, ugyanis az csak az erőszaknak való kiszolgáltatottság feltételeit és újabb erőszakos aktusok sorát teremti meg.

A második ehhez hasonló, azonban az interkulturális viszonyok és a szereplői identifikáció folyamata szempontjából jelentősebb eset iskolai játék közben, már István fiával, Imruskával történik. Golyózás alkalmával – egy szerencsétlen dobást követően – „hunky”-nak nevezik, vagyis a magyarokra, kelet-európai bevándorlókra használt gúnynévvel illetik. Mindezt annak ellenére, hogy Imruska már az új amerikai fiú érkezését megelőzően az osztályközösség része volt, tehát ebben az esetben egy közösségen kívülről érkező követ el „nyelvi erőszakot”¹³ az adott kultúrán kívülről érkezővel szemben. Ahogyan azt Sybille Krämer megjegyzi, az erőszak itt egy személy fizikai vagy szimbolikus testét ért támadásként is érthető, amennyiben ez az interperszonális érintkezés „normális” módusának határátlépéseként jelenik meg. Egy személy ebben az értelemben a fizikai és az érzett testen (*Körper* és *Leib*) kívül egy szociális testtel is rendelkezik, amelyet a tulajdonnév konstruál, és amelyet valójában olyan önkényes hatalmi aktussal „róttak rá” az emberre, hogy az egyfajta „sérülésként” válik hozzáférhetővé. Ez együtt jár továbbá azzal is, hogy a tulajdonnév – az elvi felcserélhetetlenség ígéretével – minden biológiai- és karakterjegyet megelőzően egy közösség szociális terének meghatározott helyére utalja viselőjét. Amennyiben igaz, hogy az erőszak címzettje mindig egy személy, az azért lehet, mert megnevezése által felszólítható, hivatkozható, idézhető, vagyis kiemelhető a közösségből, leválasztható erről a szociális testről.¹⁴ Talán nem véletlen, hogy a regénytrilógiában a határátlépések mint a „rend” különböző szerveződéseinek elkövetett erőszakformák általában a megismeréssel (vagy ismét az anagnórizisszal) kapcsolódnak össze. Az erőszak ekkor nyilvánvalóan nem a fennálló struktúra felbomlásaként, hanem tulajdonképpen olyan performatív műveletként érhető tetten, amely fenn is tartja önnön folytonosságát.

Annak, hogy Imruskát „hunky”-nak nevezik, és ezzel ismét a kulturális különbségek határozzák meg, rendezik át és osztják fel az iskolai közösséget,¹⁵ ebben az esetben is jelentékeny előzményei vannak, ekkorra ugyanis már amerikai iskolába jár, és Jimnek szólítják. Az iskolaváltáshoz nemcsak apja által észlelt nyelvi hiányosságai járultak hozzá, hanem azt megelőzően, közvetett módon a magyar iskolában mutatott teljesítménye miatt elszenvedett erőszak is, hiszen – mivel társaihoz képest jobban haladt a tanulásban – újabb szellemi kihívások nélkül az órákat kezdte zavarni. Az, hogy az iskola vezetője, Paulovics atya rendszeresen körmösöket osztott neki, valamint az életétől idegen, magyar tananyag és az őket

---

13 Vö. Sybille KRÄMER, *Sprache als Gewalt oder. Warum verletzen Worte? = Verletzende Worte. Die Grammatik sprachlicher Missachtung*, szerk. Steffen K. HERRMANN – Sybille KRÄMER – Hannes KUCH, Bielefeld, Transcript Verlag, 2007, 31–48.

14 *Uo.*, 36–37.

15 ORAVECZ, *Kaliforniai fürj*, 192.

körülvevő amerikai „haza” is jelentős szerepet töltött be az életében, az élelmiszerboltban történt incidenssel együtt már előkészítette az „iskolacserét”. A névváltás pedig már az új, amerikai iskola szabályainak köszönhető, ugyanis az olyan olvasztótégely logikája alapján működik, amely az eredeti nevek módosításával az idegen gyerekeket efféle szimbolikus folyamatokon keresztül is beléptetik a közös rendszerbe. A névváltást azonban alapvetően egy hiba határozza meg, még hozzá az a nyelvi kompetenciából következő hiányosság, amely miatt István az új iskolába történő beíratás mellett döntött. Az Imre Jamesre történő módosításakor ugyanis azért nem lehetnek sikeresek az egyszerű fordítási műveletek, mert egyrészt a szülők nem ismerik a saját és az idegen nevek közti korrespondenciákat, ezért tévesen választanak. Másrészt az eredeti névnek nincsen megfelelője a célnyelvben, ezáltal a tulajdonnév fordításán alapuló azonosítás is ki van szolgáltatva a hiány, a véletlen és az erőszak összjátékának. Mindez voltaképpen – Imruska megnevezési és tanulási nehézségeit, majd utóbbi leküzdését követően – meg is előlegezi a játék közben kialakuló erőszakot. A „hunky” sértést ebben az esetben is fizikai kontaktus, valóságos verekedés követte. Ahogyan Imre és a suhancok esetében, tulajdonképpen itt is az erőszakra erőszak, vagyis a *vim vi repellere* jogi elve érvényesül: erőszak az erőszakkal szemben, jogos pozíció pedig a jogtalannal szemben, noha a két szituációban verbális és fizikai megnyilvánulás között jelentős különbség van. Az iskolai büntetés leírását követően az elbeszélés ezen a ponton ráadásul textuálisan fel is idézi az Istvánnal történt egykori eset emlékét („Neki is mondták már, egyszer régen még meg is dobálták kövel.”),¹⁶ azonban a verbális támadásra már Imruska részéről érkezik fizikai agresszió. Az erőszakkal szembeni erőszak jogosságát és igazságosságát István és Imruska esetében sem a regény többi szereplője szavatolja, hanem sokkal inkább – az esztétikai identifikációból következően – maga az olvasó, azonban ez is csak újrarendezi elkövető és áldozat oppozícióját, és kiegyensúlyozza az elbeszélés perspektívájából keletkező torzításokat.

A harmadik esetben, amely a regényben explicit módon össze is kapcsolódik az udvari verekedés szituációjával, pedig éppen ez az erőszak hozza létre a sajátán belüli elidegenítés effektusát. Miután a szöveg arról tájékoztat, hogy Imruska rendszeresen szenvedte el ezt a sértést (más amerikai diákok és a tanár által is), annak következményéről, a fiú identifikációs problémáiról, a „változási, átalakulási” folyamatról is részletesen beszámol. Az elidegenítés pedig abban a szituációban érhető tetten, amelyben Imruska saját hűgának mondja, hogy „hunky”, vagyis – magát immár amerikainak tekintve – olyan megkülönböztetést hoz létre, amely saját szociokulturális környezetébe is egy cezúrát ír be. A szociális zóna határátlépése ebben az esetben azzal a felismeréssel jár, hogy a sajáttól való elidegenedés lehet képes arra, hogy felszámolja az eredeti viszonyokat, és hozzáférést biztosítson az addigi megkülönböztetések logikájához.

---

¹⁶ *Uo.*, 193.

A negyedik ilyen, az idegenségtapasztalat színrevitele szempontjából szignifikánsnak nevezhető eset már Imruska kaliforniai iskolába történő beilleszkedése alkalmával következik be. Ekkor egy új kifejezés is előkerül, a „limey”, amellyel azonban már nem etnikai-nemzetiségi alapon támadják, hanem az elsajátított nyelv dialektális használata miatt. A nyelvi erőszakétel módosulása következtében itt az figyelhető meg, hogy annak motivációját már nem a szociokulturális megkülönböztetés, hanem maga a beszélt nyelv szavatolja. Ez persze ebben az esetben azt is jelenti, hogy a regény – sok ponton – ciklikus-ságra¹⁷ építő narratív struktúrájának következtében előálló differencia az erőszakos nyelvi aktus megvalósulása által itt ismét a térbeli távolságot és elválasztottságot hangsúlyozza. Az, hogy a kulturális és nemzeti identitás kettős megalapozásának feltétele a különböző nyelvváltozatok használatában rejlik, a soha fel nem oldható nyelvi differencia továbbélését erősíti, vagyis az identifikációt a nyelvi emlékezethez és az emlékeztetéshez köti.

A regény végén tehát az Árvai család betagozódását úgy tünteti fel a szöveg, mintha ez a lehetőségek kalkulációja következtében tudatos döntés lett volna, holott ezt éppen a folytonos tervezést és kalkulációt felülíró történések már azelőtt előkészítették, mielőtt annak a szereplők egyáltalán tudatában lehettek volna. Sőt, a regény zárlatában a távozás hírért rosszul fogadó és a távozást egyenesen megtagadó gyermeki cselekedetektől az válik nyilvánvalóvá, hogy a szülők (főként István) részéről nyújtott, a beilleszkedést megkönnyítő segítség az „idegen” kultúrában való feloldódáshoz járult hozzá, s ilyen módon az idegen nyelv elsajátítása csak az idegenség leküzdését célzó „nyelvi erőszak” inkorporációjával együtt valósulhat meg. (Ez voltaképpen a regény kultúrkritikai szólamaként azt is jelölheti, hogy az Egyesült Államok integratív működését egy folytonos elválasztottságot fenntartó nyelvi erőszak táplálja). Nem véletlen, hogy a tulajdonnév fordítása jelenik meg az erőszak egyik legkönnyebben azonosítható formájaként, ugyanis a tévesztés következtében már nemcsak a transláció aktusából következő (Benjamin által is explikált)¹⁸ megfoghatatlan maradék íródik be a fordítás produktumába, hanem a megnevezés önkényének eredménye, a jelölő és jelölt teljes szétkapcsolása is létrejön. Noha itt a fordítás tétje nem az, hogy a tulajdonképpeni közlés a célnyelvben is értelemhez jusson, hiszen a választott tulajdonnév jelölőjéhez alapvetően másik jelölt tartozna, azonban a jelölők elcsúszása következtében nemcsak a „valódi” fordítás lehetetlensége mutatkozik meg,¹⁹ hanem az eredeti név hívásának

---

17 Mészáros Márton tanulmánya jó érzékkel azonosítja azt a történetlétesítő eljárást, amely a ciklikus mozgás lineáris transzformációján alapul. Ez nemcsak a regény szereplőinek tárgyakkal, eszközökkel kapcsolatos szenvedélyeire és a helyváltoztatás lehetőségeire utal, hanem a ciklikus-lineáris időfelfogás színrevitelén keresztül különböző kulturális modellekre is: MÉSZÁROS MÁRTON, *Gép, pénz, utazás mint médium Oravecz Imre regényeiben = A magyar falu poétikái*, szerk. KORPA Tamás – PATAKI VIKTOR – PORCZIÓ Veronika, FISZ, Budapest, 2018, 235–236.

18 Walter BENJAMIN, *A műfordító feladata*, ford. TANDORI Dezső = Uő., *Angelus Novus*, 69–86.

19 Jacques DERRIDA, *Babylonische Türme. Wege, Umwege, Abwege = Übersetzung und Dekonstruktion*, szerk.

permanens távolléte is.²⁰ A „keresztelés” aktusa ilyen módon a kitörlésnek és a nyelv eredendő erőszakátelének²¹ a művelete is, amely voltaképpen már ekkor megalapozza Imruska-Jim későbbi döntését, az óhazába történő visszaköltözés lehetőségének bukását. A névcseré tehát már az egyéb pszichológiai folyamatok kibomlása előtt annak az identifikációs folyamatnak a jelölőjévé válik, amely az Árvai család „végleges betagozódását” készíti elő.

A regények narratív-strukturális felépítésének eddig tárgyalt szimmetrikus szerkezetéből következik az is, hogy a „szorongás” és a félelem által hangolt tapasztalat, amelyet az általános városkeletkezési és történeti ismeretek a mű tematikus szintjén is megerősítenek, a szűkösség–nyitottság térbeli mintázatát sajátos heterotópiává²² alakítja. Tehát az olyan „ellen-tér” formájában jön létre, amely az *Ondrok gödre* zárlatában megjelenő mnemotechnikai aktus jelentőségét azáltal emeli ki, hogy a megismerés kartografikus textúrájának kialakításával egyszerre mutatja fel a felejtés és emlékezés khiasztikus viszonyát. A Toledo keletkezésének folyamatáról és körülményeiről tudósító második fejezet ugyanis a diskurzus összetétele és a deskripció narratív kibontakozása szempontjából is kísértetiesen hasonlít az *Ondrok gödre* nyitó, Szajla megalapításának történetét leíró epizódjára. Az „újratelepülések” következtében mindkét hely olyan asszimilációs zónaként működik, amelyben a kulturális fenyegetettségnek kiszolgáltatott identifikációs folyamatok végbemennek. Ahogyan ezt a magyarok lakta negyed (Kis Birmingham) leírásakor a szöveg egyértelműen közli: „E tekintetben némiképp a Monarchia népeösszetételét másolta kicsiben, amelynek zömmel állampolgárai voltak.” Akár az olvasztótégely kifejezést is lehetne használni, ugyanis az „Amerika a népek olvasztótégelye” frazéma igazolásaként is érthető a leírás. Talán az is megkockáztatható, hogy a regényben a magyarok öntödei munkája is összefüggésben áll ezzel.²³ A nyelvi erőszak fentebb említett mintáinak kirajzolódását tulajdonképpen már a várostörténeti elbeszélés is megelőlegzi, ugyanis a „Fekete Mocsár”, amelyet „a nyugat felé nyomuló telepések igyekeztek elkerülni”,²⁴ majd később az „Egyesült Államok Temetője”

Alfred HIRSCH, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1997, 160–165.

20 Jacques DERRIDA, *Grammatologie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, 189–190.

21 *Uo.*, 197.

22 Nem véletlen, hogy Foucault-nál a hajó is a heterotópia egyik fajtájaként jelenik meg. Vö. Michel FOUCAULT, *Of Other Spaces = The Visual Culture Reader*, szerk. Nicholas MIRZOEFF, Routledge, London, 1998, 239–245.

23 ORAVECZ, *Kaliforniai fűrj*, 22–23. A változásokat mintegy listaszerűen regisztráló elbeszélői szólam mindkét regényben hasonló alapon működik. Az *Ondrok gödrében* így: „Az ember idővel változik. Hatások érik, tapasztalatokra tesz szert, megokosodik, bölcsőbb lesz. Megesik vele, ami földi halandóval megeshet. Alakítja, tanítja az élet.” (ORAVECZ Imre, *A rög gyermekei. I. Ondrok gödre*, Magvető, Budapest, 2016³, 29.) A *Kaliforniai fűrjben* pedig így: „Minden érintkezés, tapasztalás, átvétel következményekkel járt. Minden hatás alakított rajtuk, a városi életmód, a munka, az otthoninál magasabb életszínvonal, a szüntelen spórolás, a nagy vizek közelsége, a sík vidék, az eltérő flóra, fauna, a szélsőségesebb időjárás. Számos hatást egyszerűen nem lehetett kivédeni, de talán még több volt az olyan változás, amelyhez úgy alkalmazkodtak, hogy közben maguk sem vették észre.” (27.)

24 *Uo.*, 20.

névvel ellátott hely éppen a nyelvi-kulturális hovatarozás indexeit elemésztő terrénumként azonosítja a magyarok, köztük az Árvaiak letelepedésének színterét. A topográfiailag hasonló módon megjelenített terület mindkét regényben a nyelv elvesztésének és a kultúra feladásának helyszínékként mutatkozik meg, tehát egyfajta *mise en abyme* kölcsönjátékában érhető tetten, ahol a szajlai idegenséget részben előállító cserefolyamatok interkontinentális kiterjesztése is végbemegy. Ez nyilvánvalóan tematikus-motivikus szinten is megjelenik, ahogyan ez a szajlaiak és a magyarok „szorgalmában” látható, valamint a „hülye tót” pejoratív kifejezés „hunky”-ra történő átvitelekor is.

Amíg az *Ondrok gödre*ben az „elmagyarosodó” telepések, vagyis a „kétszeresen idegenek tehát egykettőre feladták nyelvüket, kultúrájukat”,²⁵ addig a *Kaliforniai fűrj*ben a Toledóba érkező magyarok olyan közvetítőnyelvet hoznak létre, amely végső soron nem teljesíti funkcióját, mert nem közvetít idegen és saját között, hanem éppen sajátosságai miatt marad idegen mindkét kultúra számára. Ennek a sajátos „hunglish” nyelvkészletnek a használata tehát önnön elhatárolását és elzárását hajtja végre, amely ezáltal a kulturális hagyományozódás folyamatainak befagyasztását is jelenti, ugyanis a nyelvi „kölcsönzés” és „idomítás” műveletei éppen azáltal lehetetlenítik el az addigi kulturális tudás és emlékezet megőrzését és fenntartását, hogy kommunikációs csatornáikat elvágják a fordításra utalt közvetítés különböző módjaitól – tehát sem a teljes nyelvi asszimiláció, sem pedig az addigi hagyományok gondozása és konzerválása nem jöhet létre. Annak ellenére sem, hogy – s ezért ez inkább ironiakként lepleződik le – a magyar papok, Paulovics, majd Eller atyák folyton megtartani igyekeznek híveiket, persze, mint az explicit módon is megjelenik, pénzüccs és politikai okokból.

A saját kultúra feladása és a saját otthon elhagyása – mint látható volt – az erőszak különbözői formáinak megjelenéséért felelős. Az áldozat és elkövető szembeállítására épülő erőszakfelfogás mellett azonban a (kétszeresen is) határátlépésként érthető kultúráváltás az erőszak eredendőbb, nyelvi, szociokulturális feltételrendszerére és diszkurzív beágyazottságára is rávilágít. Az erőszak regényben szereplő fizikai, szimbolikus, szociális és nyelvi változatai azonban nem csupán reprezentációs műveletek alapját képezik, hanem a felismerés és megértés lehetőségét is megteremtik. A regény a különböző kultúrák közötti átjárhatóság viszonyában pedig az erőszak „igazságos” vagy jogos – éppen ezért talán már nem is erőszakosnak nevezhető – karakterét is középpontba helyezi.

---

25 ORAVECZ, *Ondrok gödre*, 11.